

Introducere

La început ideea privatizării a fost întâmpinată de populație cu precauție. Mulți priveau cu suspiciune la cele ce se întâmplau în jur, așteptau, polemizau și erau de neclintit în opiniile lor. Într-un moment se părea chiar că o bună parte din bunurile patrimoniale, repartizate cetățenilor, așa și vor rămâne nefolosite. Totuși, la licitația finală, nr. 15, în cadrul căreia au fost expuse aproape 600 de obiective, au participat simultan circa 1 milion 200 mii de persoane. Acest viguros acord final ne-a făcut să concluzionăm: oamenii au înțeles - mai departe n-au unde se retrage. Totodată, nu putem să nu observăm că prin această implicare activă oamenii își manifestau și dorința de a susține reformele. Nu există, probabil, o familie, o casă, un colectiv, în care să nu fi fost discutat aprins modul de investire a bonurilor: cărui fond sau companii fiduciare să le încredințeze, iar dacă e să participe la licitație de sine stătător, care o fi întreprinderile cu cele mai valoroase acțiuni... Cetățenii urmăreau presa, făceau calcule, sistematizau informațiile, analizau cu perspicacitate rezultatele licitațiilor, chibzuiau asupra eventualelor avantaje și dezavantaje, luau decizii și, chiar dacă nu toți se aventurau să creadă că viitorul lor depinde de bonuri, acțiuni, dividende, totuși majoritatea lor s-au antrenat în acest proces, definit drept epocal, care a fost determinant pentru metamorfozele produse în conștiința noastră.

Privatizarea, sau, cum se mai numește, „revoluțiablândă”, a devenit o etapă de cotitură pentru existența majorității țărilor ex-socialiste și un grandios eveniment pentru destinele a sute de milioane de oameni. Adusă parcă de valorile transformărilor democratice, destrămarea propriu-zisă a vechii orânduiri social-economice a fost percepută de oameni ca o necesitate obiectivă de a schimba radical modul de viață. La rândul ei, privatizarea a devenit momentul-cheie pentru plasarea economiei pe fagașul relațiilor de piață.

În acest context se cere să subliniem că procesele privatizării nu sunt specifice doar pentru țările ex-socialiste. Actualmente, asemenea procese se produc în peste 50 de țări, printre care se numără și unele state înalt dezvoltate, cum sunt Anglia, Franța, Germania, Japonia. Chiar și pentru aceste țări a devenit problematică susținerea economică a întreprinderilor de stat. De exemplu, o dată cu instaurarea la putere a premierului Margaret Thatcher în Anglia a început privatizarea în masă a locuințelor. În Franța, în 1986 a fost adoptată o lege care permitea deținatizarea a 65 de companii de stat și grupuri de bănci. Până nu demult în majoritatea țărilor europene activau companii de telecomunicații de stat, dar în ultimii ani a început privatizarea lor în masă.

În diferite perioade de timp procesele privatizării în masă evoluau rapid în țările Europei Centrale și de Est, în C.S.L, care sunt considerate țări cu economie în tranziție. Pe marginea

problemelor de naționalizare, de etatizare și privatizare s-a discutat și se mai discută aprins, se declanșează adevărate bătălii politice, la care participă guvernele, partidele politice, adepții forțelor conservatoare și progresiste. În acest sens republica noastră nu este o excepție. Mai ținem bine minte discuțiile incandescente din primul parlament, când, deseori, emoțiile depășeau limitele bunului simț. Nu uităm nici faptul că în urma unor lupte acerbe a fost respinsă formula guvernamentală de privatizare și a fost acceptată varianta partidului social-democrat, care interpreta cât se poate de populist principiile echității sociale. Dar cât de original era comportamentul opoziției la diferite etape! La început ea învinuia structurile guvernamentale pentru faptul că torpilează privatizarea. Mai apoi, când acest proces a demarat în ritm susținut, au fost lansate alte învinuiri: chipurile, oamenii vor fi păcăliți etc. Apropo, stări de lucruri similare au cunoscut și alte țări (Ungaria, Polonia, România), în care au fost emise decizii de stopare a privatizării. Desigur, orice procese economice noi de proporții nu pot decurge fără greșeli, ceea ce n-a lipsit nici la noi. În ultimii ani subsemnatul, împreună cu colegii de la Ministerul Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, a consacrat o bună parte din timpul de serviciu organizării și promovării privatizării. Eram nevoiți să examinăm meticolos fiecare obiectiv în parte, să discernem toate particularitățile și problemele lui specifice. Era o muncă deosebit de complicată, dar și interesantă. Acum, când privatizarea a parcurs o bună parte din cale, când s-a încheiat acest proces în masă, este oportun să sintetizăm faptele, să pătrundem mai adânc în esența lucrurilor. Scopul acestei tentative de a înțelege și interpreta obiectiv situația este evident: încercăm nu doar să facem bilanțul unei etape de muncă, dar mai ales să formulăm și să examinăm cât se poate de atent problematica ei de bază, pentru a putea răspunde la dificila întrebare: ce-i de făcut mai departe?

Privită în ansamblu, privatizarea este o acțiune social-politică de mare importanță. Esența ei principală constă în deetatizarea în masă a proprietății, deschizând astfel calea proprietății private și antreprenoriatului, creând premise și condiții pentru o activitate mai eficientă a întreprinderilor în noile condiții ale relațiilor de piață.

Sensul principal al privatizării rezidă în schimbarea fundamentală a relațiilor de proprietate, în sporirea pe baza ei a eficienței utilizării resurselor și a potențialului de producție. Chiar dacă luăm drept exemplu mica noastră republică, vom avea de constatat că în numai ultimii 20-30 de ani statul a investit mijloace enorme în dezvoltarea economiei naționale doar pe baza investițiilor capitale centralizate, care erau concentrate în mâinile statului posesor și proprietar.

Pe fundalul acestor realizări, din an în an devenea tot mai acută și mai actuală chestiunea cu privire la utilizarea proprietății de stat și a proprietății cooperatist-colhoznică. Mulți economiști

și tehnocrați reveneau mereu la problema privatizării, se străduiau să transforme colectivele întreprinderilor și unităților agricole colective în subiecți reali ai proprietății. Dovadă sunt reformele și experimentele anilor 60, 70, 80, modelul iugoslav de întreprinderi populare, ideile antreprizei de brigadă și colective, stimularea muncii conform rezultatelor finale etc. Toate acestea se faceau cu un singur scop: ca omul să se simtă stăpân la întreprindere, m colectiv și să depună maximum de eforturi pentru obținerea unui randament înalt prin utilizarea rațională a mijloacelor tehnice și patrimoniale din proprietatea publică. Și totuși, nu s-a mers, pe această idee, până la obținerea unui rezultat logic, adică până la recunoașterea posibilității principale de divizare a proprietății (de stat) publice și de dezmembrare din ea a unei părți mici, a acelei cote pe care omul o poate considera personală, deși face parte din proprietatea publică.

Anume acest drept firesc al omului asupra unei părți din proprietatea creată cu concursul său și stă la baza ideii de privatizare. Cu alte cuvinte, privatizarea nu înseamnă revenirea la capitalism, ci realizarea unor pași siguri pe fagașul evoluției, care se cocea în adâncurile economiei sovietice și care și-a găsit întruchipare în experiența țărilor postcapitaliste dezvoltate, despre care se spune, nu fără temei, că anume lor le-a reușit fărâșirea „sodetății socialiste dezvoltate”.

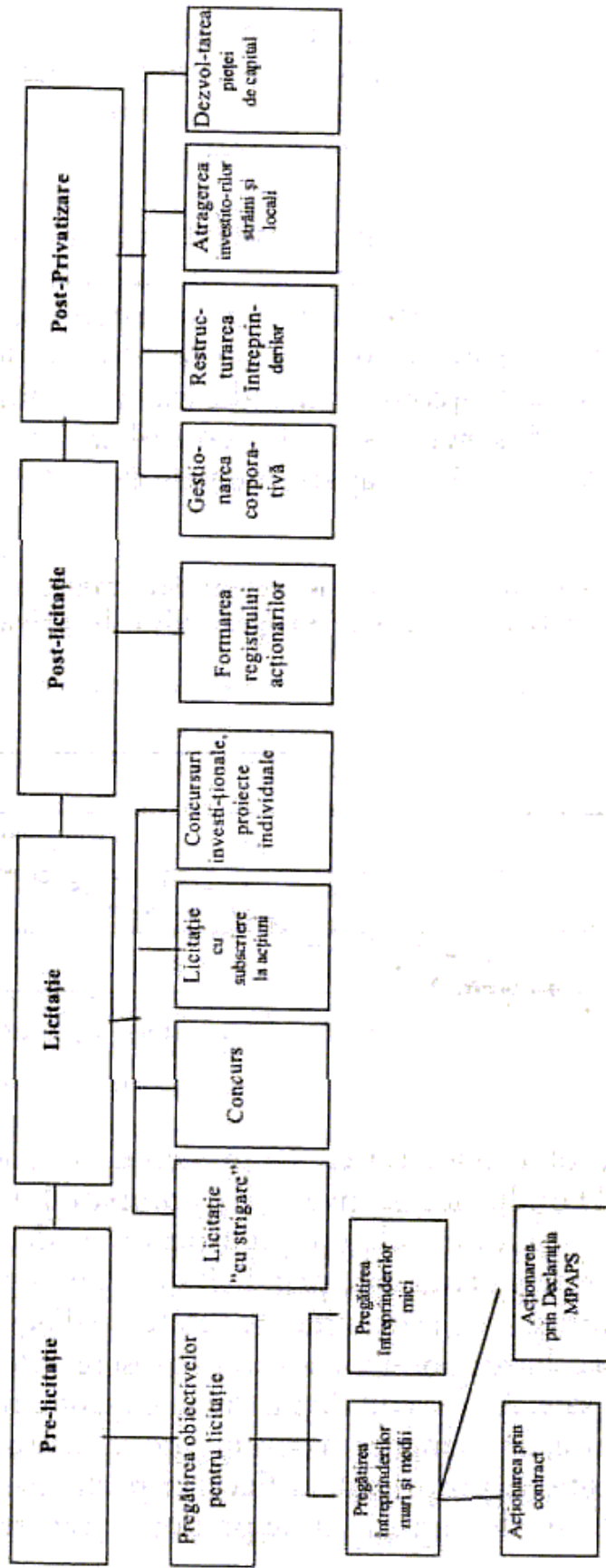
Formele de privatizare în Republica Moldova și căile ei

Privatizarea în Republica Moldova a început după o perioadă de pregătiri îndelungate. Documentul de temelie al programului de reformare a proprietății a devenit Legea cu privire la privatizare, adoptată în iulie 1991. În conformitate cu experiența Cehiei și a Rusiei, a fost determinat modelul de bonuri patrimoniale. Valoarea bonului patrimonial nominal, care nu era considerat ca obiect de vânzare-cumpărare și pe care putea să-1 primească fiecare cetățean al republicii, era stabilită proporțional în funcție de durata vechimii în muncă. Bonul oferea posibilitatea de a primi gratis o parte din proprietatea de stat și de a privatiza apartamentele de stat. În martie 1993 a fost aprobat Programul de privatizare în masă, iar peste 50 de acte normative și legislative au constituit baza lui juridică. Organizarea privatizării a decurs cu asistența organismelor internaționale, în primul rând, a Agenției SUA pentru dezvoltare internațională (USAID), reprezentată în Republica Moldova de către compania „Price-Waterhouse”, PBN, precum și a programului TACIS în re-publica noastră. În total pregătirile au durat 3 ani, așa încât privatizarea în masă a început abia în iulie 1994. Cu toate acestea, ea a decurs în ritm accelerat și s-a încheiat spre finele anului 1995, încadrându-se într-o perioadă de 14—15 luni.

Schema Generală a Procesului de Privatizare în Masă (schema nr. 1) reflectă cele mai importante elemente ale acestui proces în țara noastră. Ea conține multe principii și modalități care au fost aprobate în alte țări (Cehia, Rusia). Însă unele elemente ale acestei scheme au fost realizate insuficient. Mecanismul de organizare a privatizării a funcționat, dar au fost comise și multe greșeli, despre care vom vorbi pe parcurs.

Rezultatele privatizării în masă sunt bine cunoscute. Ele vor mai fi precizate, sintetizate, dar deja se poate afirma că la ea au participat peste 3,2 milioane de cetățeni ai țării noastre. Contra bonuri patrimoniale au fost privatizate peste 2235

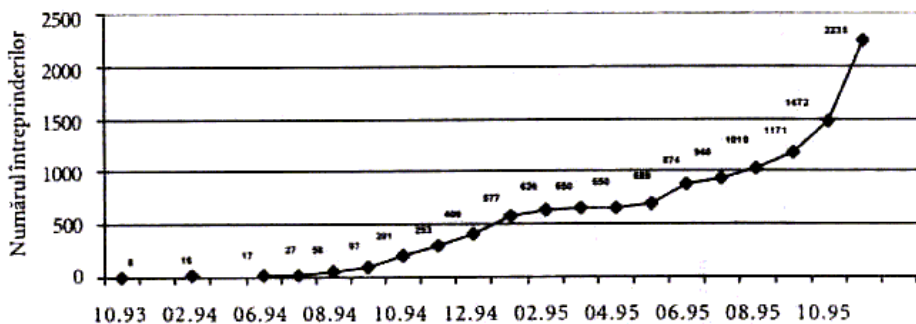
Schema Generală a Procesului de Privatizare în Masă în Republica Moldova Schema nr.1

de întreprinderi mari, mici și mijlocii, adică în realitate complexul industrial al republicii, pe deplin comerțul și sfera deservirih sociale, complexul agrar. Au fost privatizate circa 90 la sută din apartamentele de stat.

Diagrama nr. 1

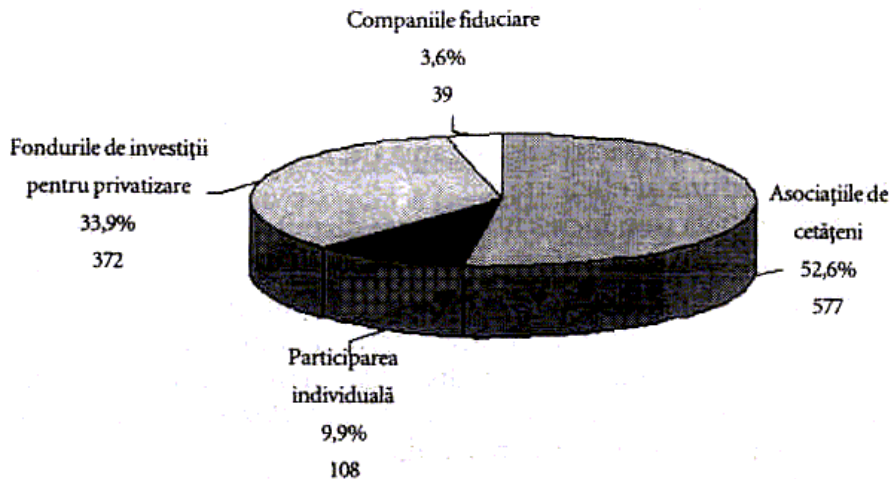
Privatizarea în Moldova. Întreprinderi mari, medii și mici privatizate conform Programului de privatizare

Majoritatea obiectelor (circa 70 procente) au fost privatizate prin intermediul fondurilor de investiții și companiilor de trast. Însă, s-a dovedit a fi reușită formula creării asociațiilor de cetățeni. 52,6 procente din obiectele privatizate prin licitații și cu „strigare” și con-curs au fost privatizate de asociațiile de cetățeni (diagrama 2).

Diagrama nr. 2

Structura participanților la privatizarea prin licitații „cu strigăte” și concurs.

Proprietatea colhozurilor și sovhozurilor a fost repartizată nemijlocit locuitorilor de la sate. Au devenit deținători ai cotelor circa 1 milion de persoane. Pământul, de asemenea, a devenit

proprietate a sătenilor.

Care este cota de proprietate a fiecărui participant la procesul de privatizare? În unele ramuri, unde predomină întreprinderile cu mare consum de fonduri, această cotă atinge cifra de 4 mii lei. În asemenea ramuri, cum ar fi comerțul, unde fondurile de bază sunt mici, la rândul său, și cota este redusă esențial. Conform datelor preliminare, în ansamblu pe republică, cota patrimoniului privatizat a unui cetățean constituie în medie de la 900 până la 1000 lei. De specificat că într-o situație mai bună s-au pomenit a fi locuitorii de la sate, care de data aceasta nu au fost nedreptățiți.

La baza privatizării au fost puse următoarele principii, forme și metode: transmiterea către colective a până la 20 procente din proprietate contra bonuri patrimoniale (BP), privatizarea contra mijloace bănești, cu participarea investitorilor străini. Programul prevedea privatizarea totală și parțială contra BP a unei anumite cote din patrimoniul statului. S-au aplicat și soluții neordinare. De exemplu, 50 procente din proprietatea întreprinderilor din industria de prelucrare au fost transmise gratuit furnizorilor de materii prime. Farmaciile au fost privatizate numai cu participarea lucrătorilor din această sferă. O particularitate a fost aceea că ritmurile privatizării mijlocii și mari au depășit ritmurile privatizării „mici”. Aceste și alte principii sunt caracteristice modelului de privatizare în țara noastră.

Pentru participarea mai organizată a cetățenilor la acest proces au fost create fonduri investiționale de privatizare, companii de trast, asociații ale cetățenilor. Majoritatea cetățenilor (circa 70 procente) au participat la privatizare prin aceste agenții. Cele mai multe fonduri și companii de trast au desfășurat o amplă activitate de colectare a bonurilor și de participare la licitații. Anume ele au devenit veriga fără de care ar fi fost imposibilă privatizarea în termene atât de reduse. Primele licitații experimentale „cu ciocanul” au demonstrat că prin această formă organizatorică n-o să reușim privatizarea rapidă a miilor de obiective. De aceea decizia de organizare în masă a licitațiilor s-a dovedit a fi oportună și eficientă.

La etapa inițială s-au încins numeroase dispute, discuții, polemici, s-au făcut propuneri atât referitor la baza normativă a privatizării, cât și la unele probleme aparte ale acestui proces complicat. Pe parcurs, am fost nevoiți să operăm numeroase amendamente la actele normative în vigoare care, adeseori, erau în discordanță unul cu altul. Uneori, puneam la îndoială dacă ceea ce facem e corect. Poate era cazul să ne oprim, să ne clarificăm în toate încă o dată?

În aprilie-mai 1994 am împărtășit aceste gânduri într-un cerc îngust, am analizat diferite variante și am ajuns la concluzia că ar fi fost de neexplicat și nejustificat faptul dacă Guvernul nou confirmat a stopa privatizarea. Cum adică, pe de o parte, proclamăm continuitatea și aprofundarea reformelor, iar pe de altă parte, stopăm privatizarea?! Era clar că o retragere ar fi

fost egală cu înfrângerea. De aceea s-a optat pentru modificările necesare și pentru continuarea privatizării.

În aprilie 1994 a fost semnat decretul Președintelui Republicii Moldova „Cu privire la unele măsuri de reglementare a procesului de privatizare”. A urmat cunoscuta hotărâre guvernamentală nr. 287 „Cu privire la reglementarea și accelerarea procesului de privatizare a patrimoniului de stat”. Aceste și alte documente au determinat soluționarea multor probleme, pe care legislatorii nu le-au putut prevedea. Astfel, experiența de transformare a întreprinderilor în societăți pe acțiuni, fără de care era imposibilă includerea acestor unități în lista pentru privatizare, a scos la iveală numeroase probleme privind transformarea întreprinderilor de stat și pe principii de arendă în societăți pe acțiuni (evaluarea produsului arendat, indexarea cotelor patrimoniale, procedurile juridice, documentele de constituire etc.). Într-o perioadă scurtă a fost elaborat un pachet de documente de cea mai mare importanță, care au decis regulile jocului și au permis continuarea privatizării.

Privatizarea accelerată a fost impulsionată și de metoda înfăptuirii ei de la „vârf”, adică de desfașurarea ei în mod centralizat. În principiu, privatizarea a decurs organizat grație eforturilor Guvernului, ale Ministerului Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, ale ministerelor de ramură și ale organelor teritoriale din cadrul Ministerului Privatizării. Cu adevărat, o asemenea metodă „ortodoxală” în practica mondială există și, printre altele, și-a demonstrat eficiența. Aspectul negativ al ei este că organele puterii locale practic nu au participat la privatizare. Participarea cetățenilor la acest proces s-a redus, în realitate, doar la transmiterea bonului nominal, pe când în Cehia s-a reușit elaborarea planurilor de privatizare a marilor unități economice prin atragerea maselor largi - nu numai a lucrătorilor și specialiștilor în domeniu, dar și a tuturor celor care se simțeau capabili să sugereze o idee valoroasă. De asemenea, au fost incluși și investitori străini înregistrați. Această modalitate a permis cehilor, chiar din startul deetatăzării patrimoniului, să-și concentreze atenția asupra celor mai eficiente și mai de perspectivă proiecte de restructurare a producției. La noi, însă, aceste probleme au revenit perioadei postprivatizaționale, când soluționarea lor se complica prin pierderea ritmului și a timpului.

Pe parcursul acestei etape a privatizării apăreau mereu îndoieli în privința corectitudinii evaluării proprietății de stat. Oare n-a fost prea diminuată valoarea proprietății? Asta pe de o parte. Pe de altă parte, oare n-au fost prea majorate prețurile la obiectivele propuse spre privatizare?

A fost și una, și alta. Și nu numai la noi. Doctorul Ianoș Levandovsky, ministrul Poloniei pentru reformarea proprietății, încă la începutul anilor 90 scria că „privatizarea este o vânzare de

întreprinderi, care nu aparțin nimănui și al căror cost nu e știut de nimeni, unor cumpărători fără bani". În condițiile când populația nu avea capacitatea de cumpărare, forma acceptată de privatizare a devenit transmiterea, practic gratuită, către cetățeni a unei cote din acțiunile întreprinderilor de stat. Avantajele acestei decizii sunt următoarele: termene reduse la minim, posibilitatea ca populația să participe la privatizare, chiar și în lipsa banilor. Această formă nu stimulează inflația, în schimb impulsionează dezvoltarea relațiilor de piață. Părțile negative ale acestei forme de privatizare sunt că statul nu încasează venituri, deși suportă cheltuieli sesizabile; oamenii nu prețuiesc tot ceea ce primesc fără plată, proprietatea dispersată în milioane de acțiuni generează, la o anumită etapă, lipsa de control și de responsabilitate în gestionarea întreprinderilor.

Un alt aspect ce îi face pe reformatori să încline spre privatizarea gratuită este factorul social. Esența lui constă în faptul că, în virtutea unor tradiții socialiste, anume privatizarea egalitaristă ni se pare a fi cea mai echitabilă din punct de vedere social. Pe această cale s-a mers și în republica noastră. Trebuie menționat că, la noi, cota proprietății de stat distribuită gratuit a fost cu mult mai mare decât în oricare altă țară. De aceea unele dedarații care apăreau în mass-media, precum că „privatizarea este o înșelare de proporții a poporului” sunt nejustificate. De regulă, nu se aduc argumente în favoarea acestei „teze”, deoarece în realitate nu există alt stat care să fi distribuit cetățenilor un volum atât de impunător din proprietatea sa. Să luăm, de exemplu, privatizarea spațiului locativ. În unele țări, mai mult sau mai puțin, pe când la noi peste 51 procente din fondul locativ a fost privatizat gratuit, iar 40,7 procente contra bonuri. Unde e „marea înșelare”?

Consider mult mai argumentat reproșul că am fost prea darnici, că n-am putut utiliza privatizarea pentru completarea bugetului cu surse bugetare suplimentare foarte necesare statului. În Cehia, bunăoară, fiecare cetățean a plătit statului câte 30 de dolari în momentul primirii bonului. Noi, însă, am cheltuit multe mijloace pentru emiterea și distribuirea bonurilor.

Și totuși, la evaluarea proprietății de stat am avut și dificultăți, și confuzii, și omisiuni, care au labază factori obiectivi: lipsa unei statistici corespunzătoare, a principiilor și metodicilor pentru efectuarea unor calcule, bazate în esență pe relațiile de piață, dictate de logica procesului de privatizare. În această situație a fost necesar să ținem cont „din mers” de conjunctura de piață creată și să scoatem la licitație obiectivele la prețuri mai mari decât valoarea lor de bilanț. Sincer vorbind, în acest caz nutream speranța că bonurile patrimoniale distribuite vor fi real acoperite prin cota proprietății de stat corespunzătoare.

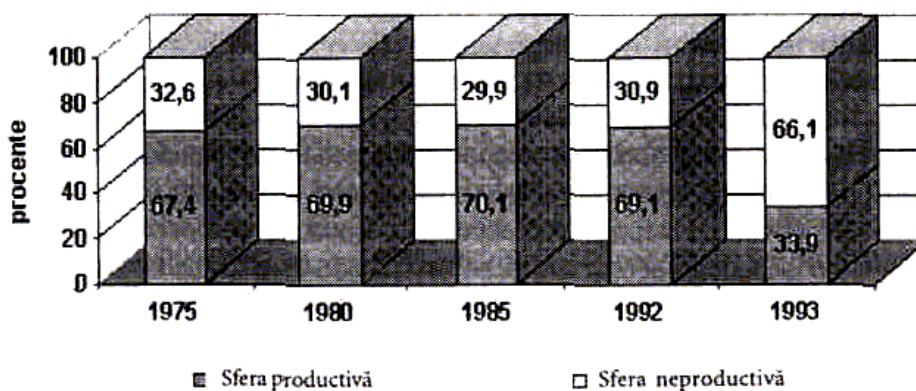
Încă n-am uitat reproșurile adresate din toate părțile precum că bonurile patrimoniale și-au pierdut valoarea. Și aici aș vrea să amintesc că valoarea unui bon de-al nostru este de zeci de ori

mai mare decât valoarea vaucerului rusesc. De aceea subliniez încă o dată: acuzațiile ce ni s-au adus nu au nici un temei. Statul a procedat corect.

Și totuși, această problemă necesită o explicație mai profundă. Analiza efectuată după declararea privatizării în masă a scos la iveală decalajul dintre volumul proprietății de stat, inclus în programul de privatizare, și suma bonurilor distribuite populației. Aceasta din cauza că nu s-a făcut la timpul oportun indexarea fondurilor fixe. Mai mult, am început privatizarea fără o evidență chibzuită a proprietății de stat. De aici și exagerarea că 2/3 din totalul fondurilor fixe ale republicii reveneau fondurilor fixe din sfera socială, pe când e necesar să fie invers. Am fost nevoiți ca în perioada iulie-septembrie 1994 să verificăm proprietatea statului pe ministere și departamente. S-a dovedit că datele statistice și cele ale ministerelor nu corespund. Astfel, la Ministerul Industriei, costurile întreprinderilor incluse în programul de privatizare au fost evaluate, prin calcule de bilanț, la o sumă de 120 milioane lei. Toate organizațiile și întreprinderile Ministerului Comerțului au fost estimate la suma de 15 milioane lei. În centrul municipiului Chișinău unele obiective din această sferă au fost prețuite de la 1000 la 20 de lei. În programul de privatizare au fost incluse și întreprinderile de pe malul stâng al Nistrului, dar locuitorii acestor zone n-au fost înscrși în liste. Conform concepției inițiale, nu se prevedea ca bonurile să fie distribuite și locuitorilor de la sate: ei urmau să obțină gratuit proprietatea colhozurilor și sovhozurilor, precum și cota parte de pământ. Se știe că Parlamentul n-a fost de acord cu această variantă.

Diagrama nr.3

**Structura fondurilor fixe în economia Republicii Moldova
(la sfârșit de an, în procente)**

Pentru evaluarea proprietății au fost create comisii speciale din reprezentanți ai tuturor ministerelor. În acest sens s-a lucrat intens până la finalizarea analizei totale în procesul pregătirii obiectivelor pentru privatizare, pe parcurs am aprofundat metodele de evaluare a unităților expuse la licitație. La a patra licitație a ieșit la iveală o diferență esențială de preț față de întreprinderile similare scoase la licitațiile precedente.

S-a făcut simțită o anumită neliniște în cadrul fondurilor de investiții și a companiilor de trast. De altfel, aceste echivocuri pot fi justificate. Dar cum să procedăm noi, organizatorii, când devenea tot mai limpede că valoarea tuturor bonurilor nu poate fi acoperită nici chiar prin scoaterea la licitație a tuturor întreprinderilor republicii?

Recunosc, am fost destul de îngrijorați. În schimb, ca rezultat al analizei efectuate, au fost depistate erorile comise. Ministerul Economiei, Ministerul Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, Ministerul Finanțelor au întocmit un document în care se examinau cauzele situației create și se făceau recomandările necesare.

Eroarea esențială poate fi urmărită în diagrama nr. 3 „Structura fondurilor fixe” (la sfârșit de an). Este limpede că structura constituită a fondurilor fixe a fost „răsturnată” la 01.01.1994. Anume această schemă ne-a permis să găsim cauza subestimării fondurilor sferei de producție și să introducem modificările necesare în plin proces de privatizare. Trebuie să recunoaștem că Banca Mondială n-a salutat acest lucru. Dimpotrivă, în repetate rânduri și-a exprimat îngrijorarea.

Iată, deci, care au fost elementele de bază și particularitățile acestui important proces în țara noastră. Acuma ne aflăm la etapa de desfășurare a privatizării contra bani conform Programului de privatizare 1997-1998. Avem mai multă experiență, dar privatizarea se desfășoară lent. Speranțele noastre legitime în participarea investitorilor străini nu se adevăresc. Se cer modificări în politica privatizării. Toate acestea sunt consecințe ale erorilor și greșelilor comise la etapa inițială și pe parcursul privatizării.

Una dintre cele mai frecvente îndoieli ținea de termenele privatizării: n-am finalizat oare

prea în grabă etapa masivă a procesului?

Desigur, un an și ceva e o perioadă prea scurtă impusă Ministerului Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, dacă luăm în considerație că, în corespundere cu concepția mecanismului de privatizare prin abonare, cheltuielile pentru organizarea unei licitații s-au estimat în medie la 70 mii dolari SUA.

Putem fi de acord că, sub aspect psihologic, privatizarea într-un ritm atât de alert s-a înscris ca o continuare a terapiei de șoc, cum a fost liberalizarea prețurilor. Dar trebuie să înțelegem și altceva: din momentul adoptării Legii cu privire la privatizare și până la aplicarea ei în practică a trecut atât de mult timp, încât orice târăgănare era inadmisibilă. Dacă în 1991 întreprinderile industriale încă mai funcționau, produceau și livrau mărfuri, obțineau venituri, în anii 1994-1995 ne-am pomenit într-o situație de criză extrem de grea, când majoritatea întreprinderilor staționau și nu mai produceau împotmolindu-se în neplăți și datorii reciproce. Să specificăm că atât în perioada pregătirii pentru reformarea proprietății, cât și în procesul privatizării, ar fi fost o iluzie să mizăm din start pe o atitudine binevoitoare față de reforme din partea colectivelor și a șefilor de întreprinderi. Dar simptomul periculos al privatizării necontrolabile, spontane, „sălbatică”, iar uneori chiar acapararea ilicită a patrimoniului, care începuse deja, puteau fi evitate prin accelerarea privatizării. Apăreau diferite păreri în ceea ce privește participarea statului la privatizarea unor întreprinderi strategice.

Din păcate, Parlamentul nu a acceptat propunerea noastră privind introducerea așa-ziselor „acțiuni de aur” ale statului la cele mai importante întreprinderi. Timpul și realitatea au demonstrat că participarea statului cu o cotă simbolică în societățile pe acțiuni și cu drept de „veto” asupra deciziilor acestora (care și este sensul „acțiunii de aur”) ar fi fost binevenită.

Au fost vehiculate mai multe opinii și cu privire la forma de privatizare a întreprinderilor mici. Probabil, nu a fost îndreptățită pe deplin privatizarea multor magazine mici contra bonuri patrimoniale. Mai rațională ar fi fost privatizarea contra mijloace bănești. Rămâne a fi discutabilă, de exemplu, și modalitatea de privatizare a întreprinderilor de prelucrare a materiei prime agricole. Poate fi acceptată ideea acordării a 50 la sută din proprietatea întreprinderilor de prelucrare în posesia furnizărilor de materii prime. Dar e greu, totuși, de crezut că în felul acesta între parteneri se va produce o integrare durabilă. Această proprietate se va pulveriza în acțiunile sutelor de mii de lucrători de la sate, care, ulterior, vor fi vândute. Cam așa se va termina toată integrarea, iar fabricile vor căuta alți parteneri, în funcție de conjunctura pieței. În Cehia s-a procedat altfel.

În baza a 30 la sută din proprietatea întreprinderilor de prelucrare a fost creat un fond solid de stat pentru garantarea creditelor acordate unităților agricole.

Nu a fost bine formulată până la capăt nici concepția privatizării contra bani. Desigur, nu se putea să nu fie luat în considerație nivelul scăzut al posibilităților reale de participare a populației la acest proces. Această concluzie a fost confirmată și de rezultatele licitațiilor cu vânzare a obiectelor contra bani. Dar au fost și alte variante de atragere a mijloacelor de la cetățeni, cum ar fi, să zicem, arendarea, însoțită ulterior de cumpărarea proprietății de către membrii colectivelor. Această formă nu a fost însă acceptată.

Pentru realizarea privatizării contra mijloace bănești a fost rezervată neîntemeiat o parte extrem de mică din proprietatea statului. Trebuia, totuși, să expunem spre vânzare cât mai multe obiective, care să fie cumpărate de membrii colectivelor de la întreprinderi, de cetățeni, de investitori... Dar pe parcurs ne-am convins că speranța noastră de a acumula în buget resurse financiare de la privatizare a fost prea exagerată.

Cu regret, privatizarea în masă nu a generat un aflux de investiții străine, și aceasta, probabil, este una din părțile ei slabe. În Programul de privatizare pe anii 1995-1996 figurau 39 de întreprinderi industriale, în care până la 60 la sută din proprietate era destinată pentru investitorii străini. Rezultatele sunt cunoscute au fost studiate doar vreo câteva proiecte. Situația este explicabilă, în primul rând, privatizarea a decurs într-un termen foarte scurt, din care cauză investitorii străini n-au reușit să se orienteze în situația creată. În al doilea rând, multe întreprinderi -cele prea mari - nu sunt acceptabile pentru investitorii străini ce dispun de mijloace mici sau mijlocii. Nu este de neglijat nici factorul stabilității politice, care este, totuși, unul decisiv, în momentul când vine vorba despre investiții în țara noastră. Un alt factor important ține de gradul nostru de a fi deschiși, dacă vreți.

Trebuie menționat că nu a fost realizat pe deplin nici principiul echității sociale, estimat ca fiind important în modelul privatizării în masă. Cei mai favorizați, conform rezultatele privatizării, sunt locuitorii satelor, cărora li s-a distribuit patrimoniul unităților agricole, pământul și în plus, au participat prin bonurile primite la privatizarea obiectivelor industriale și ale comerțului.

În situație privilegiată s-au dovedit lucrătorii cooperației de consum - cca 50 mii de oameni. Ei s-au ales cu o cotă bună din patrimoniul bogat al acestei organizații și, în plus, au mai primit și bonuri patrimoniale. Nici până astăzi nu este scoasă de pe ordinea de zi problema cu privire la cota de proprietate a statului în cooperația de consum, deși se știe că anume el a investit mult pentru dezvoltarea și prosperarea ei. Ar fi fost corectă decizia privatizării contra bani, în folosul statului, a cel puțin 20 la sută din proprietatea acestei organizații publice.

Unele nereguli și greșeli puteau fi, totuși, evitate. Din păcate, de la bun început s-a dovedit a fi neîntemeiată decizia Parlamentului privind trecerea în subordonarea sa a Departamentului

Privatizării, care a devenit astfel necontrolabil și, în realitate, nici nu colabora cu structurile guvernamentale. Mai apoi a fost creat Fondul Proprietății de Stat, și pe parcursul unei perioade îndelungate, cele două instituții omogene s-au confruntat cu ostilitate, firește că în detrimentul cauzei. Despre această stare de lucruri se știa, însă au întârziat foarte mult măsurile adecvate de intervenție. Leșirea din impas a fost găsită în urma creării, pe baza acestor structuri, a Ministerului Privatizării și Administrării Proprietății de Stat. E adevărat, au trebuit depășite mari dificultăți, dar, în consecință, decizia s-a dovedit a fi eficientă.

O activitate organizatorică mare a desfășurat Ministerul Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, dar nivelul de pregătire a multor obiective pentru privatizare era scăzut. Practic, au fost înlăturate de la privatizare ministerele și departamentele de ramură și organele publice locale. Privatizarea spațiului locativ a fost efectuată fără organizarea anticipată a asociațiilor locatarilor, ceea ce practic astăzi a devenit o frână în promovarea reformei în domeniul spațiului locativ și serviciilor comunale.

Trebuie să subliniem faptul că, în ansamblu, analiza obiectivă a rezultatelor, precum și a greșelilor și curențelor privatizării nu pot pune la îndoială performanța realizată în această privință. Noi am executat legile și am realizat programele aprobate de către Parlament. Controlul și supravegherea, mai ales din partea comisiilor Parlamentului, au fost cât se poate de rigide. Anume din aceste motive putem constata că, în ansamblu, privatizarea a decurs organizat și a fost înalt apreciată de prestigioase organisme internaționale. De aceea ne și permitem să afirmăm că încheierea privatizării contra bonuri a devenit o etapă importantă de reformare economică în țara noastră. Doar acum putem sesiza în deplină măsură semnificația ei. Anume ca rezultat al privatizării se consolidează procesele de liberalizare în economie, începe să prospere sectorul privat, se creează baza pentru dezvoltarea pieței de capital, a pieței funciare, a pieței de imobil.

Proprietatea privată și rolul ei în dezvoltarea economiei de piață

Cel mai semnificativ rezultat al privatizării constă în apariția proprietății private. Să ne reamintim pentru început cât de mult era vehiculată teza precum că privatizarea îi va face proprietari pe toți cetățenii de la oală la oală sau, în cel mai rău caz, le va crea tuturor condiții de start egale pentru a deveni proprietari. Promotorii reformelor acordaseră o însemnătate primordială acestei teze, considerând că din clipa când cetățenii vor primi acțiunile, toți vor deveni bogați, vor beneficia de dividende și se vor simți stăpâni ai proprietăților.

Mai știm că nici în țările dezvoltate (în aceeași Suedie sau, să zicem, în SUA) nici pe departe n-au devenit proprietari toți locuitorii lor. Acesta e un fenomen normal, deoarece e imposibil să devină proprietar întreg poporul și nici nu e nevoie de așa ceva. Mai cunoaștem și faptul că omul

care a intrat în posesia unor acțiuni și a devenit acționar, din care reiese că are dreptul să primească dividende conform valorii acțiunilor sau să le vândă după dorință, mai este și membru al colectivului de acționari și chiar dacă participă la toate măsurile organizatorice ale acestui colectiv, nu înseamnă că el a devenit proprietar în sensul larg al acestui cuvânt.

Astăzi operăm cu mai multă siguranță în acțiuni cu termenul de „proprietate”, neobișnuit până nu demult.

Cunoaștem că remarcabilii economiști americani P. Crowse și A. Alchian consideră mai reușită utilizarea termenului de „dreptul la proprietate”. În acest caz, dreptul la proprietate reflectă anumite relații între oameni, sancționate de societate și de stat prin intermediul actelor legislative, în procesul de creare și utilizare a unor bunuri. „Dreptul la proprietate este dreptul de a controla utilizarea anumitor resurse și de a repartiza cheltuielile și veniturile respective. Anume drepturile la proprietate - sau ceea ce în conformitate cu opinia oamenilor de afaceri ar însemna niște reguli corespunzătoare de joc – determină în ce mod se realizează în societate procesele cererii și ofertei.

În activitatea economică a oamenilor există două regimuri fundamentale de drept: al proprietății private și al proprietății de stat. Dar mai poate fi unul mixt: pe baza primelor două regimuri de drept. Când vorbim despre dreptul proprietății private, subînțelegem că o persoană juridică aparte posedă întregul „ghem”, alcătuit din 11 feluri de drept asupra proprietății, după cum e determinat în lucrările savanților P.Crowse și A.Alchian:

- dreptul de posesiune;
- dreptul de utilizare;
- dreptul de administrare;
- dreptul la supraviețuire;
- dreptul de suveran, adică dreptul de a înstrăina, a folosi, a schimba, a distruge proprietatea;
- dreptul la securitate, adică de protecție împotriva exproprierii sau a prejudiciilor cauzate de mediul extern;
- dreptul de a lăsa ca moștenire;
- dreptul de posesiune pe termen nelimitat;
- interdicția de a utiliza mijloace care dăunează mediului extern;
- dreptul la posibilitatea încasării la plata datoriei;
- dreptul de tip restant, adică la reintegrarea în drepturi în cazul nerespectării împlinirilor.

Iar în cazul când o anumită persoană juridică beneficiază doar de unele drepturi din acest „ghem”, anume atunci și iau naștere diferite combinații reale de drepturi asupra proprietății

private. Dacă vorbim de proprietatea de stat, atunci înseamnă că de întreg „ghemul de drepturi” sau de unele componente ale lui, beneficiază anume statul.

Ce fel de proprietari sunt proaspeții noștri acționari, dacă majoritatea din ei își închipuie doar cu aproximație ce se întâmplă, ce se face la întreprinderi, dacă nu participă la administrarea lor și nici nu au posibilitate reală s-o facă, în esență, fiind ghidați doar de interesul de a obține profit și de a încasa dividende. În Occident, acestei categorii de acționari i se atribuie delicatul termen de „proprietari incompetenți”. Dar cum să-l numim pe actualul nostru acționar, până mai ieri deținător doar de bunuri patrimoniale, care a rămas așa cum a fost - simplu muncitor salariat și care, la drept vorbind, nici până acum nu prea crede că el se va alege cu ceva bun de la privatizare?

Dacă utilizăm un vocabular mai obișnuit, adică mai pe înțelesul tuturor, atunci despre acționarii noștri de rând putem spune următoarele: este proprietar, dar nu și stăpân. Mai putem adăuga că privatizarea contra bunuri patrimoniale nu ne indică cine sunt stăpânii întreprinderilor. În acest context, într-un ziar am citit o afirmație destul de usturătoare: „Ca rezultat al primei etape de privatizare, proprietatea a devenit, practic, a nimănui și este evident că ea nu s-a transformat în nimic mai bun decât era proprietatea publică, care avea, totuși, un oarecare stăpân”. Bineînțeles, dacă acțiunile unei întreprinderi aparțin și statului, și membrului colectivului de muncă, și „firmelor de încredere” (e bine dacă e vorba de 2-3 fonduri de investiții sau de trust, dar ele pot fi mai mult de 10), și persoanelor fizice, și structurilor de antreprenariat privat, și unor persoane cu nume false, arunci devine foarte greu, dacă nu chiar imposibil, să te pronunți „cine e stăpân la această întreprindere”.

Desigur, aceasta nu înseamnă că un asemenea răspuns nu va fi dat. El se pregătește prin dezvoltarea activă a pieței de capital, prin vânzarea și cumpărarea în ritmuri susținute a acțiunilor, iar într-o perspectivă apropiată - prin a doua emisie de hârtii de valoare. Anume acest proces va scoate la iveală viitorii stăpâni ai întreprinderilor. Cine vor fi ei? Care variante sunt posibile în acest caz?

Să începem cu cea mai elementară. La una sau chiar la mai multe întreprinderi, să zicem, sunt scoase în vânzare acțiunile. Ele se vând de către deținătorii care le-au primit contra bonurilor patrimoniale - prin abonament sau prin intermediul firmelor de încredere. În Slovenia, unde e în toi o reformă similară, 28 la sută dintre potențialii acționari afirmă următoarele: cum primim la mână hârtiile de valoare, îndată le și vindem. Și la noi în republică acest proces deja are loc. Derularea ulterioară a evenimentelor depinde de faptul cine va cumpăra toate aceste acțiuni.

Ele pot fi cumpărate și de membrii colectivului și, ca rezultat, aceștia pot concentra în

măinile lor pachetul de acțiuni de control, devenind astfel proprietari colectivi ai întreprinderilor unde muncesc. Acest fenomen ar fi cât se poate de firesc. Întreprinderi de acest gen există și în SUA, unde proprietatea colectivă este recunoscută prin lege și și-a creat chiar o bună reputație.

La alte întreprinderi e posibilă și o lansare impunătoare de acțiuni, când acestea vor fi vândute nu numai de acționarii de rând „extemi”, dar și de membrii colectivelor de muncă. În acest caz acțiunile pot fi achiziționate de un grup mic în frunte cu conducătorul manager al întreprinderii, care va deveni stăpânul ei. Această întreprindere se va transforma cu adevărat în una privată, unde angajații vor munci în conformitate cu condițiile stipulate în contract.

E clar că aceste procese nu vor decurge fără „vifornițe”. Deja acum, când încă nu s-a încheiat perfectarea juridică a rezultatelor privatizării, practic s-a declanșat pretutindeni o luptă încordată, uneori chiar dură, pentru administrarea întreprinderilor, pentru pachetul de acțiuni de control.

Participanții la aceste confruntări - acționarii interni sau „insiderii” (colectivul de muncă, managerii) și acționarii externi sau „outsiderii” (firmele de încredere, persoanele fizice, structurile antreprenoriatului privat) - vor urmări fiecare interesele lor, se vor asocia ca parteneri sau, din contra, se vor prezenta în calitate de concurenți. Este absolut limpede că incandescența acestei lupte încrâncenate, care la început va purta un caracter furtunos, ulterior se va potoli ușor, însă nu într-atât încât să putem afirma că ostilitățile au încetat. E în natura economiei de piață ca această „âncrucișare de săbii” să fie mereu stimulată și perpetuată. Totul se explică prin faptul că anume în această luptă se produce structurizarea capitalului - redistribuirea și concentrarea lui în mâinile celui care va prelua stăpânirea de la stat.

Important e să înțelegem că procesul de concentrare a capitalului nu numai că este inevitabil, dar e și necesar. E limpede că el va genera și o mulțime de probleme.

Cum vor evolua evenimentele? Ce pericole ne pasc ca urmare a eventualelor greșeli, pașilor negândiți sau deciziilor nehibzuite?

Efectele acestei lupte acute pentru pârgghiile de comandă în noul sistem economic se simt la multe întreprinderi. Un exemplu elocvent în acest context ne poate servi conflictul de după privatizare, care a zguduit întreg colectivul și enormul detașament de acționari ai magazinului „Gemeni” din capitală. Aici am devenit martori oculari ai manifestării fenomenului de ciocnire a intereselor acționarilor externi (fondurile de privatizare etc.), care în urma privatizării au devenit posesori a 50 procente din acțiuni, și a acționarilor interni care, de asemenea, dețin aproape jumătate din pachetul de acțiuni. În consecință, vechea echipă de conducători a încercat să opună rezistență echipei nou alese. Iar în această ciocnire febrilă au fost puse în mișcare, s-o spunem pe șleau, și procedee permise, dar și din cele interzise.

Episoadele de acest gen nu vor fi excepție, deoarece ele reflectă niște procese reale, care se desfășoară în spațiul economic al republicii. Important e să supraveghem ca aceste conflicte să nu se transforme în „răfuieli fizice”, ca ele să fie aplanate în cadrul strict al legii. Și aici, aspectul juridic al problemei se corelează cu pericolul real că în această perioadă tulbure a „încrucșărilor de săbii” multe colective de muncă și conducători pot fi pur și simplu total demoralizați. Trebuie să ținem cont de faptul că în asemenea situații de incertitudine e posibilă de la bun început activizarea structurilor criminale, care se specializează în domeniul escrocheriilor pe piața de capital. Practica țărilor occidentale, iar în prezent chiar și a unora postsocialiste, ne demonstrează că aceste elemente nu se mulțumesc doar cu „pescuirea naivilor”, dar se încumetă să pătrundă și în rețeaua de computere, în baza de date și informații despre afacerile și operațiile efectuate sau preconizate, practicând astfel o adevărată piraterie computerizată și un banditism informațional.

Cu cât mai devreme vom acționa cu toată răspunderea în vederea pregătirii unui sistem de protecție a afacerilor curate și de combatere a acțiunilor ilicite, cu atât mai sigur și mai eficient va funcționa (în regim de exploatare obișnuit) mecanismul relațiilor de piață care a demarat deja.

Confruntarea intereselor, lupta diiră pentru supremație, politica „dividendelor” nu trebuie să devieze în economie într-o „joacă fără reguli”, cum, de altfel, s-a mai întâmplat în alte state. Trebuie să recunoaștem că postprivatizarea simbolizează în sine desăvârșirea și ireversibilitatea diferențierii foștilor muncitori - în proprietari reali ai mijloacelor de producție și angajați reali conform contractului de muncă. Anume în această situație statul trebuie să-și spună cuvântul, cum s-ar zice, cu fermitate, să coordoneze cu abilitate toate procesele, să supravegheze cum sunt respectate legile, să țină cont de necesitatea constituirii unui regim optim pentru asigurarea intereselor la toate nivelurile și în toate sferile - la nivel de țară, oraș, raion, sat, companie pe acțiuni, colecție de muncă, firmă privată, familie, întreprindere individuală etc.

Privatizarea a înaintat multe probleme celor care au devenit acționari. Ei trebuie ajutați să se orienteze în situațiile noi și complicate și pregătiți temeinic în privința realizării drepturilor lor legitime. Fiecare cetățean, care a investit banurile sale pentru obținerea unei cote oarecare din proprietatea publică, trebuie, conform legii, să obțină dreptul de proprietate asupra acestei valori, care la sate înseamnă cota de pământ și cota valorică din averea colhozului sau sovhozului, iar la orașe - de certificatul care confirmă că cetățeanul este realmente acționar al unei sau mai multor întreprinderi, sau că este deținătorul acțiunilor unui fond de investiții.

La această etapă devine extrem de important ca oamenii să-și imagineze clar mecanismul de realizare a propriilor drepturi. Ei trebuie să știe în ce instanțe să se adreseze în cazurile când drepturile lor sunt ignorate. Omul trebuie să cunoască cine poartă sau nu răspundere pentru această farădelege. Statul nu poate fi un simplu observator în asemenea situații. El trebuie să

supravegheze ca procedurajuridică de obținere a dreptului asupra proprietății să decurgă fără întârzieri, în mod organizat, fără încălcări sau recurgeri la subterfugii ori mașinații.

Aceasta se referă, în primul rând, la momentul când sunt create reestrele acționarilor, necesare pentru legalizarea dreptului de proprietar al acționarilor și care permit fiecărei companii de acționari să determine cine are dreptul să participe și să voteze în cadrul adunărilor acționarilor, cine și în ce volum beneficiază de dividende. Reestrul acționarilor mai este necesar și pentru înregistrarea vânzărilor și achiziționărilor de acțiuni ale întreprinderilor. Toate societățile pe acțiuni sunt obligate să creeze și să perfecteze reestrul oficial de sine stătător sau cu ajutorul registratorilor independenți.

La această etapă acționarii au nevoie acută de informații obiective despre societățile pe acțiuni. Dar unde pot obține aceste informații? Cine poate garanta autenticitatea lor? Multe societăți au fost create încă înainte de demararea privatizării și au reușit să-și formeze organele de conducere corespunzătoare. Să nu ne mire faptul că în prezent, când la întreprinderi și-au făcut apariția „acționari externi”, care deseori se grăbesc să-și „manifeste independența” - insistă că fie convocată imediat adunarea generală (deși nu e nevoie de ea în fiecare caz aparte), să fie introduse schimbări în documentație, să fie schimbată vechea conducere etc., - în colectivele de muncă și în jurul lor au loc confruntări de interese. Astfel, există pericolul real ca energia oamenilor să fie irosită nu atât pentru soluționarea problemelor vitale ale întreprinderilor (restructurare, marketing, re tehnologizare), ci pentru „clarificarea relațiilor” tensionate.

Necunoașterea drepturilor și a mecanismului de realizare a lor poate fi o frână serioasă în calea extinderii activității post-privaziționale. O importanță deosebită le revine noilor legi adoptate de Parlament cu privire la societățile pe acțiuni și cu privire la fondurile de investiții, în care sunt formulări exacte și destul de importante pentru întreprinderi, acționari și fonduri de investiții.

Concluzii: Privatizarea și postprivatizarea continuă. Este important să tragem concluzii din anii precedenți, din experiența altor state. Astăzi suntem obligați să continuăm aceste procese cu o mai mare eficiență și responsabilitate.

Bibliografie

1. Ion T.Guțu, Republica Moldova: Economia în tranziție, Litera, Chișinău 1998.
2. B. Mihai, Situația macroeconomică actuală a țărilor din Europa centrală și de Est, Academia română, 1997.
3. P. Roșca, Economia generală, Chișinău 1997.